

Výsledky průzkumu „Jak proměnila pandemie koronaviru vztah českých domácností k jídlu?“

Zdeňka Smutná, Barbora Duží, Jan Vávra

07. 02. 2022

Abstrakt:

Kde Češi běžně nakupují potraviny, čím se stravují, nakolik věnují pozornost lokálním potravinám a kolik z nás si vypěstuje například ovoce či zeleninu na zahradě? Na toto a mnohem více se během října roku 2021 ptala trojice vědců v průzkumu zaměřeném na tuzemské domácnosti, a to pod záštitou programu Potraviny pro budoucnost Strategie AV21 Akademie věd ČR. Jmenovitě Barbora Duží (Ústav geoniky AV ČR, v. v. i.), Zdeňka Smutná (Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem) a Jan Vávra (Sociologický ústav AV ČR, v. v. i.). Mohli tak volně navázat na mezinárodní výzkumnou aktivitu Náš vztah k jídlu během pandemie Covid-19, jejíž součástí byl sběr dat formou dotazníkového šetření, které proběhlo v Česku v červnu a červenci roku 2020 a spolu s tím v dalších evropských státech.

Nově vytvořený dotazník byl předchozím průzkumem částečně inspirován, ale zároveň je více přizpůsoben přímo českému prostředí (protože již není součástí mezinárodního výzkumu) a otevírá aktuální témata. Samotný sběr dat provedla agentura Median, která získala reprezentativní soubor 515 respondentů z celého Česka, z čehož 449 respondentů bylo dotázáno online a 66 telefonicky.

Dotazník sestával z několika částí, obsahuje například způsoby nákupu potravin nebo přípravy jídel, stravovací návyky apod. Kromě toho dotazník akcentoval i možné změny spojené se snížením příjmu v době během pandemie, a to v otázkách cílených např. na využívání služeb potravinových bank či jiných potravinových darů. V neposlední řadě se dotazník věnoval fenoménu samozásobitelství a některým volnočasovým aktivitám spojovaným se zdravým životním stylem (např. vycházky do okolní přírody).

1. Shrnutí hlavních zjištění

- Přístup k potravinám a zásobování se u domácností v důsledku pandemie výrazně nezměnil, jak v roce 2021 uvedlo 83 % respondentů (v roce 2020 to bylo 84 % respondentů).
- Co se týče způsobů nákupu všech kategorií potravin (ovoce, zelenina, čerstvé i trvanlivé potraviny), 88 % respondentů uvedlo jako hlavní místo nákupu velké obchody (např. supermarkety, diskonty apod.). Nicméně 20 % respondentů uvedlo snížení frekvence nákupu v těchto obchodech. Malé obchody (zelenářství, uzenářství, pekařství apod.) si zachovávají stabilní pozici, jako další zdroj nákupu ovoce, zeleniny, čerstvých a trvanlivých potravin je uvedlo průměrně 39 % respondentů (v roce 2020 to byla cca třetina). Online objednávku a dovoz všech kategorií potravin do domácnosti v našem souboru jako jeden z hlavních způsobů nákupu označilo 7 % respondentů (v roce 2020 to bylo 5 %).
- Nezanedbatelné je také získávání potravin od potravinových bank, téměř 5 % uvedlo také tuto možnost, i když spíše jako doplňkový zdroj (v roce 2020 potravinové banky jako jeden z hlavních způsobů získávání potravin uvedli pouze 2 respondenti z celkových 530 respondentů).
- Co se týká omezení konzumace vybraných druhů potravin z finančních důvodů (ve srovnání s dobou před pandemií), nejvíce se projevuje v případě čerstvých ryb (17 % respondentů), alkoholu (16 %) a sladkostí (13 %). Konzumace ovoce a zelenina byla také snížena, ale v menší míře (10 %).
- Obavy z nedostatku potravin, odpovídajících stravovacím potřebám (např. v případě bezlepkové diety), potvrdilo 23 % respondentů v roce 2020, v roce 2021 toto číslo vzrostlo na

36 %. Dále 18 % respondentů uvedlo, že mají přímou zkušenost s nedostatkem potravin v důsledku chybějících finančních prostředků.

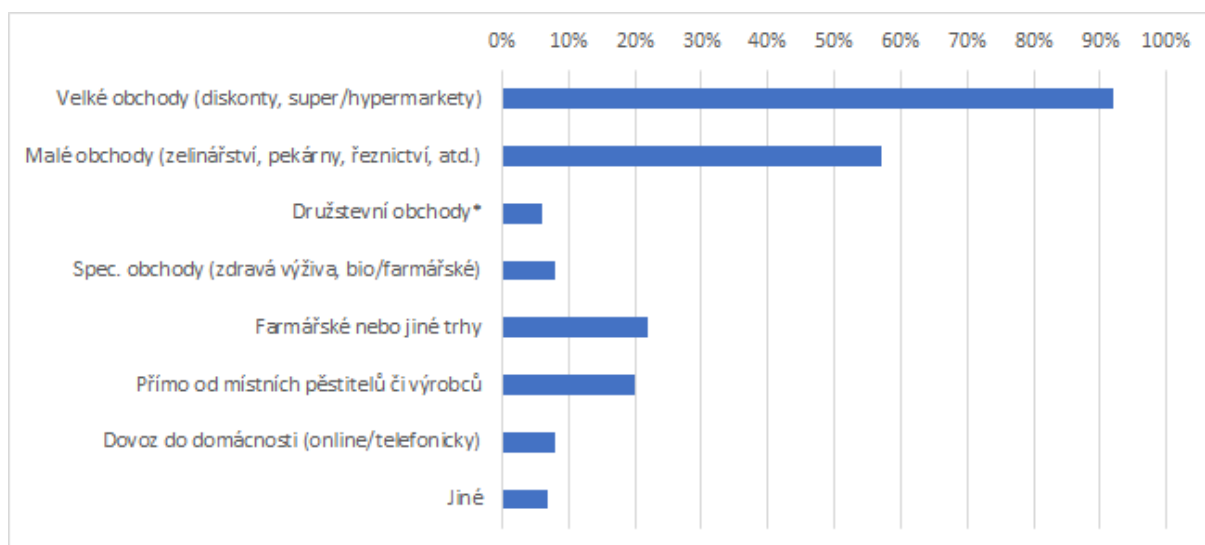
- Zhoršila se také ekonomická situace domácností. Zatímco v roce 2020 uvedlo pokles příjmů v důsledku pandemie zhruba 17% respondentů, v roce 2021 to bylo již 28%.
- Co se týká stravovacích návyků, zůstává setrvalým zvykem připravovat si pokrmy doma, kde jsou i konzumovány alespoň jedním členem domácnosti (v případě obědů je to 66 %, u večeří se tomu tak děje v 91 %). V případě obědů došlo k poklesu, v roce 2020 si obědy připravoval větší podíl respondentů, tj. 74 %. Možnost zakoupení hotového jídla z restaurací nebo rychlých občerstvení využívá necelých 18 % respondentů.
- Nejvíce jsou k přípravě jídel používány čerstvé potraviny (90 %), ale oblíbené jsou i polotovary (54 %). Další možnost zakoupit hotová jídla z restaurací nebo rychlých občerstvení uvedlo necelých 18 % respondentů.
- V pozitivním světle se také ukázalo zahrádkaření a samozásobitelství. Věnuje se mu vyšší procento respondentů (52 %) než v roce 2020 (44 %).
- V porovnání s dobou před pandemií, uvedlo větší frekvenci vycházek do okolní přírody 25 % respondentů. Ti, kteří mají zahrady nebo chaty, uvedli, že zde trávili více času.

2. Vybrané výsledky průzkumu

2.1. Místa nákupu ovoce, zeleniny a dalších čerstvých potravin

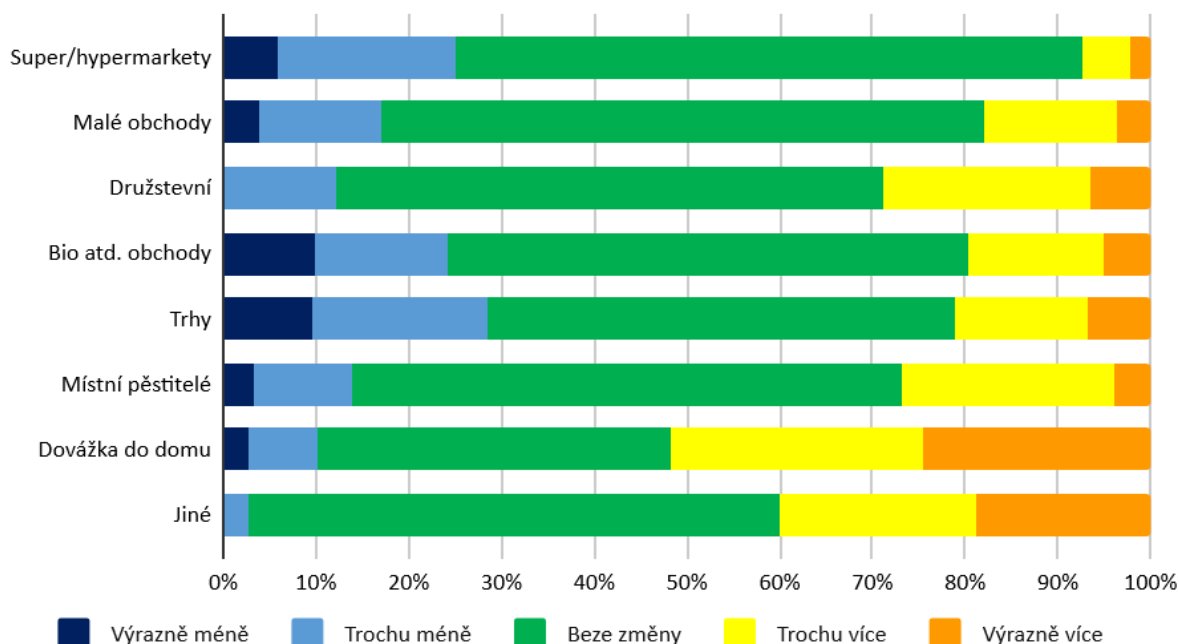
V první části dotazníku byly zjišťovány hlavní způsoby nákupu všech potravin. Pokud vyloučíme trvanlivé potraviny a blíže se zaměříme na dílčí kategorie jako je čerstvá zelenina a ovoce a další čerstvé potraviny (maso, pečivo, mléčné výrobky atd.), není překvapením, že hlavním místem nákupu potravin jsou velké obchody (super/hypermarkety a diskonty), které jako hlavní způsob nákupu uvedlo 92 % respondentů. Svou pozici si však stále drží i malé specializované obchody, jako zelinářství, řeznictví nebo pekárny, kde tyto potraviny nakupuje 57 % respondentů (počet respondentů, kteří v malých obchodech nakupují alespoň nějaký druh potravin). V družstevních obchodech nakupuje 6 % respondentů, v prodejnách biopotravin či zdravé výživě pak 8 % respondentů. Co se týká nákupu potravin v rámci lokálního trhu, nejlépe si stojí farmářské a jiné trhy, které jako jeden z hlavních způsobů nákupu uvádí 22 % respondentů a možnost odběru přímo u výrobců či pěstitelů uvedlo 20 % respondentů. Jde o nárůst ve srovnání s rokem 2020, kdy podíl návštěvnosti trhů či odběru od místních výrobců nedosahoval zdaleka ani 10 %. Poměrně nízké je zastoupení dovozu potravin do domácnosti (necelých 8 %).

Graf 1 Jaké jsou hlavní způsoby obstarávání ovoce, zeleniny a čerstvých potravin ve Vaší domácnosti?

K radikálním změnám v oblasti nakupování nedošlo, jak je vidět na grafu č. 2, avšak 25 % respondentů uvedlo snížení frekvence nákupu ve velkých obchodech. U malých obchodů uvedlo 17 % respondentů pokles a naopak 18 % respondentů nárůst frekvence nakupování. Nárůst frekvence návštěv trhů se projevil u 21 % respondentů, ale zároveň pokles frekvence 28%, takže podobně jako u malých obchodů se celkově nic zásadního nezměnilo. Nárůst je patrný spíše u nákupu přímo u pěstitelů či výrobců, který zmínilo nárůst 27 % respondentů a pokles pouze 12% respondentů. Ještě větší nárůst (a jen mírný pokles) je vidět v případech dovážky potravin do domácností.

Graf 2: Jak se liší frekvence nákupu tímto způsobem, ve srovnání s dobou PŘED pandemií Covid-19?

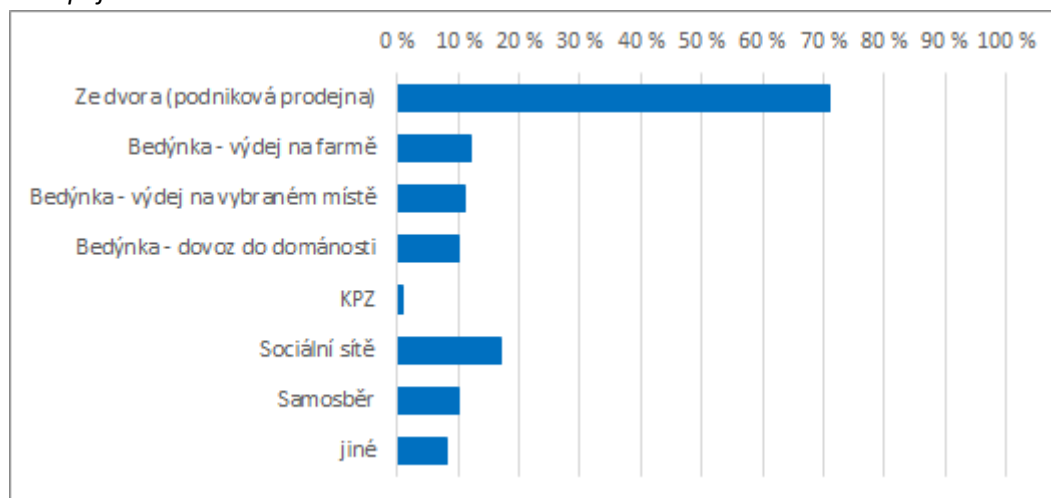

2.2. Nákup přímo od pěstitelů či výrobců

Nově jsme se zabývali podrobněji skupinou 106 respondentů (21 % z celkového souboru), která v dotazníku uvedla zkušenosti s místním jídlem, tedy obstaráváním potravin od místních pěstitelů či výrobců. Otázka zněla: “Pokud nakupujete od místních pěstitelů či výrobců, můžete upřesnit, jakým způsobem od nich nakupujete?” a byla zde možnost volby vícečetné odpovědi.

V rámci této skupiny je nejvíce využívána možnost nákupu ze dvora (podnikové prodejny), tu uvedlo 71 % respondentů z této skupiny a dále zkušenost s odběrem bedýnek (33 %). Online objednávku a výdejní místo na farmě uvedlo 12 % respondentů, online objednávku s vyzvednutím na vybraném místě 11 % respondentů a online objednávku s dovozem do domácnosti uvedlo 10 % respondentů. Inzeráty na sociálních sítích využívalo 17 % respondentů. Pouze jeden respondent uvedl, že je člen tzv. KPZ - komunitou podporovaného zemědělství (specifická forma odběru sezónních bedýnek na základě předprodeje a dlouhodobé dohody a spolupráce s farmářem). Nakonec 10 % respondentů potvrdilo, že využilo samosběr úrody přímo na polích, což je v poslední době medializovaná aktivita. Nejčastěji byly z druhů ovoce zmíněny jahody, jablka, meruňky a třešně, ze zeleniny pak brambory, cibule, mrkev, papriky a rajčata. Většina respondentů byla schopna i vyjmenovat konkrétní jména výrobců či názvy farem, od kterých nakupují, což bychom mohli shrnout tak, že spotřebitelé znají svého výrobce. Vzhledem k možnosti výpadků dodávek určitých kategorií zboží nebo potravin z dovozu se ukazuje rostoucí význam dostupnosti potravin zblízka. Bylo by užitečné ověřit, do jaké míry odolaly různé lokálních potravinové systémy této pandemii i souvisejícím a socio-ekonomickým výkyvům¹.

Graf 3: Pokud nakupujete od místních pěstitelů či výrobců, můžete upřesnit, jakým způsobem od nich nakupujete?

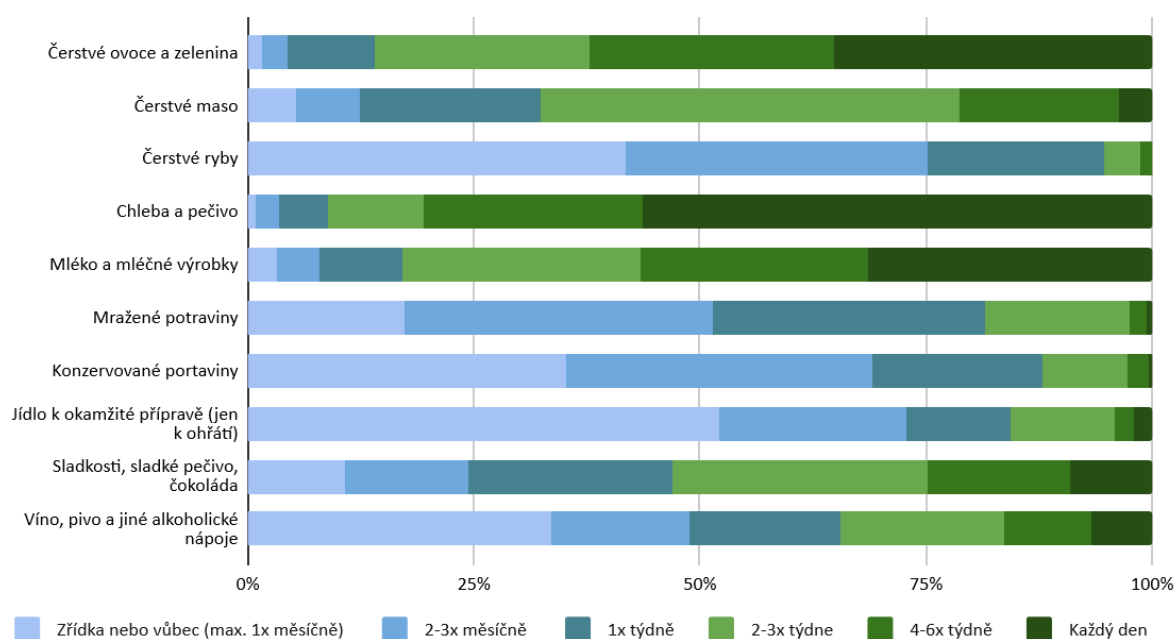

¹ Již bylo realizováno několik výzkumů, které naznačují, že pandemie přispěla ke zvýšenému zájmu spotřebitelů o nákup lokálních potravin, pěstování vlastních potravin nebo dokonce vzniku nových potravinových iniciativ. Čerstvě vyšla například zpráva, která sledovala dopady pandemie na odolnost solidárních lokálních iniciativ v Evropě, do níž patří u nás tzv. KPZ. Z ní například vyplynula tato zásadní zjištění: 90 % iniciativ uvedlo, že nedošlo k žádnému přerušení činnosti, zbývajících 10 % zmínilo spíše krátkodobé přerušení. Většina se také zpravidla přizpůsobila i přísnějším hygienickým požadavkům. Zpráva dále uvádí zvýšený zájem nováčků o participaci v těchto iniciativách, včetně projevení solidarity v případě problémů. Blíže viz. Brent et al. (2021): Enacting Resilience: the Response of Solidarity Based Partnership for Agroecology to the Covid-19 Crisis. Online. Dostupné z: <https://urgenci.net/enacting-resilience-the-response-of-lspa-to-the-covid-19-crisis/>

2.3. Spotřební chování a (ne)zdravý životní styl

O (ne)zdravém životním stylu a stravovacích návycích mnohé vypovídá to, jak často jedí lidé určité druhy potravin. Mezi potraviny nejvíce konzumované na denní bázi patří chléb a pečivo (viz graf 4), které si každý den servíruje 56 % respondentů. Čerstvé ovoce a zeleninu konzumuje denně pouze 35 % (dalších 27 % zmínilo 4-6x týdně). Tento nízký podíl konzumentů ovoce a zeleniny zdaleka neodpovídá doporučením Světové zdravotnické organizace, která spočívá v každodenní konzumaci ovoce a zeleniny několikrát denně a v množství alespoň 400 g. Mléčné výrobky konzumuje denně 31 % a čerstvé maso 4 % respondentů (dalších 18 % uvedlo 4-6x týdně).

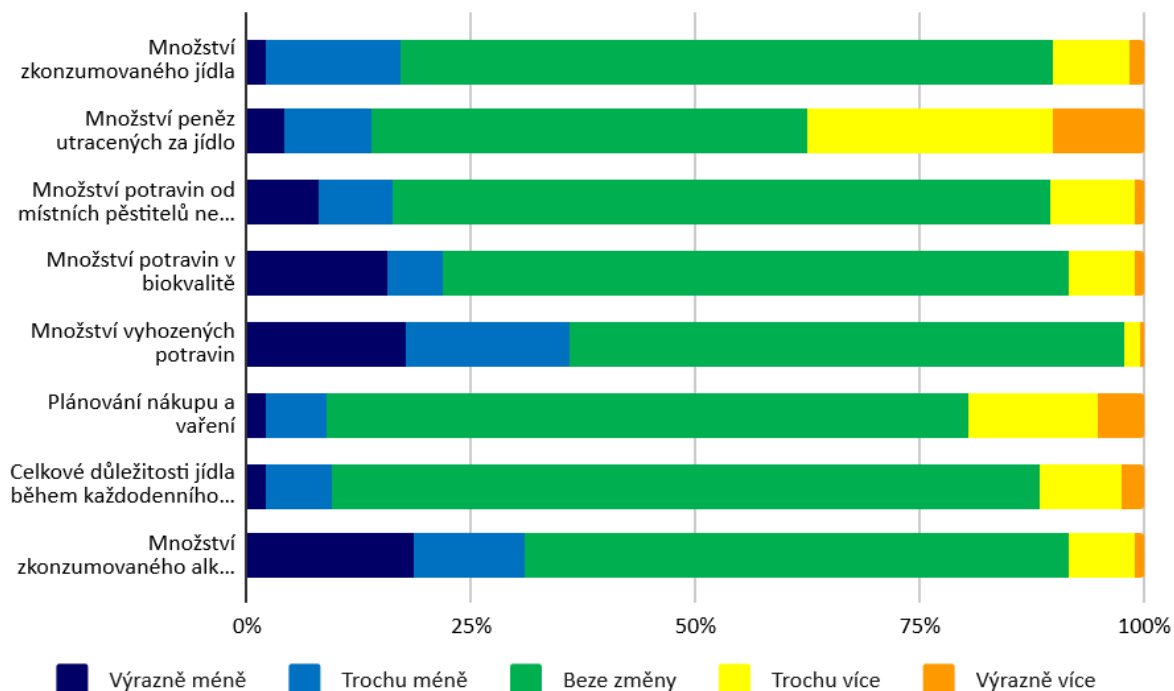
Graf 4: Jak často Vy osobně konzumujete následující kategorie potravin?

Dále, co se týká finančních dopadů během pandemie, které měly vést k omezení spotřeby určitých druhů potravin, tak nejvíce respondentů uvedlo omezení konzumace čerstvých ryb (17 %), alkoholických nápojů (16 %) a sladkostí (13 %) nebo hotových jídel, která stačí ohřát (12 %). Zatímco omezení spotřeby alkoholu a sladkostí by se dalo považovat za vítaný jev z pohledu zdravého životního stylu, méně příznivé je zjištění omezení spotřeby čerstvého ovoce a zeleniny (10 %). Lidé se sníženými příjmy podstatně více omezili konzumaci ovoce a zeleniny, čerstvého masa čerstvých ryb, jídla k ohřátí, sladkostí, ve srovnání s ostatními respondenty. Omezení uvádí dvojnásobné množství, pro ilustraci, například v kategorii ovoce a zelenina jich bylo 20 %.

Obecnější změny ve stravovacích návycích a spotřebním chování ilustruje graf 5, ve kterém je rovněž zaznamenána snížená spotřeba alkoholických nápojů. Respondenti potvrzují (v porovnání s dobou před pandemií) snížené množství vyhozených potravin, větší plánování nákupu, nebo méně potravin v bio kvalitě. Další výraznou změnu je nárůst množství peněz utracených za jídlo, což je vzhledem k probíhající inflaci, která se odráží ve vyšších cenách potravin, očekávané zjištění.

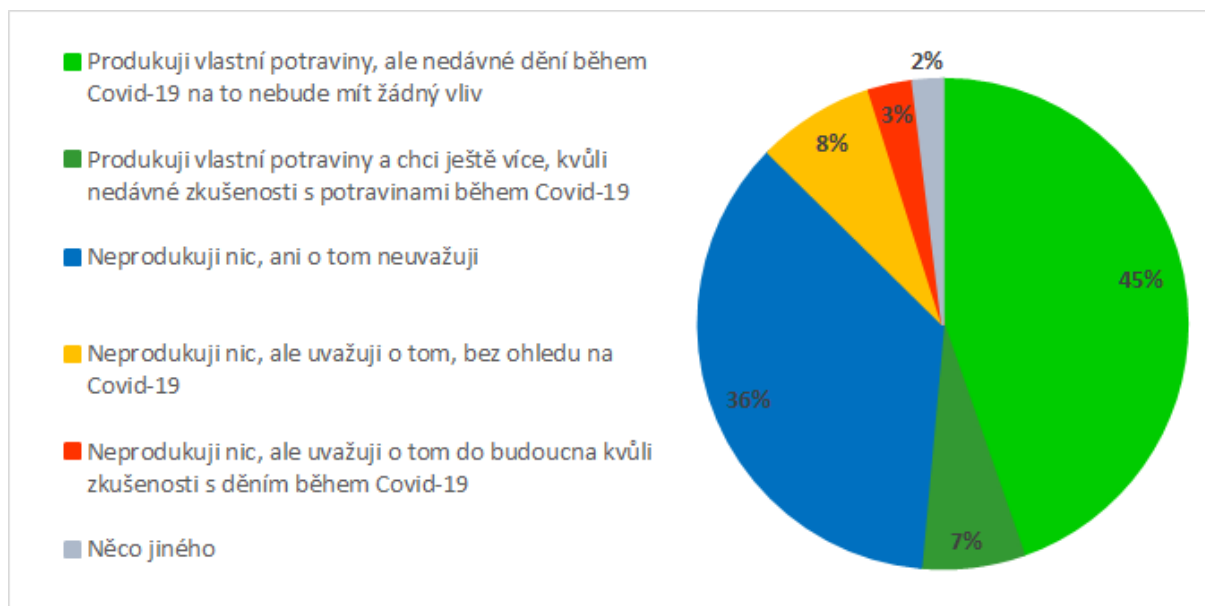
Graf 5: V porovnání s dobou před pandemií Covid-19, liší se nějak v současnosti Vaše stravovací nebo nákupní návyky?

2.4. Pěstování vlastních potravin a samozásobitelství

Významnou roli má v českých domácnostech samozásobitelství a v budoucnu lze očekávat přetrvávající zájem. Zatímco dle průzkumu z roku 2020 se samozásobitelství věnovalo 44 % domácností a dalších 14 % odpovědělo, že do budoucna o této aktivitě uvažuje, letos to bylo 52 % aktivních samozásobitelů (z toho 7 % chce pěstovat víc s ohledem zkušeností s pandemií) a dalších 11 % respondentů, kteří o tom uvažují (z toho 3 % kvůli zkušenosti s pandemií, viz graf 6). Respondenti reflektovali samozásobitelství i v otevřených odpovědích na otázky cílené na hlavní způsoby nákupu, kde u odpovědi „jiná možnost“ uváděli konkrétně např.: „některé druhy (ovoce a zeleniny) z vlastní zahrady“ nebo „domácí chov“, apod.

Graf 6: Když se zaměříme na vlastní produkci potravin (pěstování na zahrádce, chov zvířat), vyberte, která odpověď nejvíce odpovídá Vaší domácnosti.

Důležitým předpokladem pro tyto aktivity je přístup k zahradě (resp. pozemku, který lze obhospodařit), přičemž tuto možnost nemá 27 % respondentů (v roce 2020 to bylo 31 %). Vlastní zahradu u domu potvrdilo 43 % respondentů. Zbývající dotazovaní mají zahradu např. na chatě či chalupě (13 %), u příbuzných (14 %), pěstují na balkoně (16 %) nebo využívají možnost zahrádkářské osady (5%) či komunitní zahrady (1%).

Při bližším zkoumání role pěstování potravin téměř jedna pětina respondentů (17 %) z této skupiny uvedla, že tato aktivita pokrývá většinu spotřeby nebo je pro ně zásadním zdrojem potravin, srovnatelný s nákupem. Pro 43 % respondentů slouží jako doplňkový zdroj potravin a dalších 40 % už jen jako zanedbatelný, sezónní zdroj.

3. Závěr - směrem k větší rozvážnosti ve vztahu k jídlu?

Na závěr uvádíme několik zajímavých výpovědí týkajících se respondentů, kteří uvedli změnu přístupu k potravinám a zásobování, přestože jich tvoří zatím pouze 17 %. U těch, kteří se více zásobují, se opakovaly výroky typu méně častých, ale větších nákupů do zásoby, především trvanlivých potravin. Zajímavý byl například výrok:

“Plánování jídelníčku a nákupu kvalitních potravin vzhledem ke vzrůstajícím cenám”, nebo
 “více přemýšlíme nad tím, co, kdy budeme jíst a tím co budeme kupovat.”

Zajímavé jsou nákupy vzhledem ke specifickým dietním potřebám nebo s ohledem na určité kategorie potravin, například:

“nakupuji větší množství potravin do zásoby, kdyby byl výpadek, jedná se o specifické dietní potřeby”
 a nakonec:

“Větší nákupy na delší dobu a výraznější vyhledávání slev potravin, zejména zeleniny”.

Ekonomické důvody jsou také viditelné zejména u domácností, které uvádějí menší objem nákupů a zásobování, zejména z důvodů zdražování a nedostatku finančních prostředků, například:

“Výrazné zdražení potravin nám nedovolí koupit si tolik kolik bychom chtěli” nebo stručně
“Všechno se zdražuje, tak nakupujeme méně” nebo poukázání na nutnost omezení:
“Z důvodu nižšího příjmu si nelze dopřát vše, co by člověk chtěl”.

Obecně lze shrnout, že navzdory komplikované situaci způsobené pandemií a ekonomickými vlivy vedoucími ke zdražování, v oblasti jídla a stravování dramatické změny nepozorujeme. Co se týká určitých trendů, které byly pozorovány již během průzkumu v roce 2020, i tentokrát respondenti potvrzují (v porovnání s dobou před pandemií) snížené množství vyhozených potravin, větší plánování nákupu, nebo méně potravin v bio kvalitě. Ačkoliv na první pohled se jeví české domácnosti jako odolné vůči krizím a šokům, u části se však projeví obavy z možného nedostatku jídla a zhoršení ekonomické situace u více domácností. Naznačili jsme také, že určitou roli hrají lokální potraviny a využívání místních potravinových systémů, u kterých jsme pozorovali mírný nárůst zájmu. Stablní aktivitou je pěstování vlastních potravin a v roce 2021 došlo dokonce k mírnému zvýšení množství zahrádkářů. Tyto oblasti jako samozásobitelství a spolupráce s místními výrobci a pěstiteli si zaslouží další výzkum, především co se týče zájmů spotřebitelů, jejich perspektivy a případné odolnosti vůči zdravotním či socio-ekonomickým krizím.

Další informace o výzkumných aktivitách a výstupech:

1/ Mezinárodní výzkumná iniciativa: <https://www.food-covid-19.org/>,

2/ Výzkumný program Strategie AV 21, Potraviny pro budoucnost: <https://www.potravinav21.cz/>,

3/ Další informace k výzkumu vztahu Čechů k potravinám z let 2020 a 2021:

<https://tichaudrzelnost.geogr.muni.cz/cs/nas-vztah-k-jidlu-behem-pandemie-covid-19/>

4/ Projekt Prostory tiché udržitelnosti zabývající se zahrádkářením:

<https://tichaudrzelnost.geogr.muni.cz/cs/>

Kontakty:

Mgr. Zdeňka Smutná

Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Katedra geografie

tel.: 737578405

e-mail: zdenka.smutna@ujep.cz

www.ujep.cz

Mgr. Barbora Duží, Ph.D.

Ústav geoniky Akademie věd ČR, v. v. i., Oddělení environmentální geografie

tel.: 774248936

e-mail: barbora.duzi@ugn.cas.cz

www.geonika.cz

PhDr. Jan Vávra, Ph.D.

Sociologický ústav Akademie věd ČR, v. v. i., Oddělení lokálních a regionálních studií

e-mail: jan.vavra@soc.cas.cz

Twitter: [@hansvavra](https://twitter.com/hansvavra)

www.soc.cas.cz

